

RADIOSCOLA ROMONTSCH TEXTS COMPLESSIVS

EDIZIUN DELLA CUMINONZA RADIO ROMONTSCH / PUBLICAZIUN DELLA COMMISSIUN RADIOSCOLA

Redacziun: Alfons Maissen
Stampa Tagblatt Cuera

EMISSION 12. 11. 63, 14.30-15.00 h

Compara sis gadas, ils meins
d'october tochen mars

TONA MARK

Son Francestg d'Assisi

Assisi, igl pitschen martgea schi bagn situo agl flanc digl monte Subasio ainten la suglialeiva Umbria, era la patria digl sontg. — Quel tgi o gia eneda la grazia da veir quel lia cun las sias giassas anticas, sumbrivadas da romantics artgs, ed igls sies vigls sanctuaris, cunashaints agl antier mond, niro mai agl pudeir amblidar ple!

Ainten quest martgea egl naschia gl'onn 1182 a Pietro Bernardone, en retg marcadant da teila, en fegl. Turnond da Frantscha, igl ol benevento cuagl nom «Francesco». Gl'unfant carschiva e pigliva las isanzas dad oters giovens digl sies taimp, digl sies conturn e digl sies stand. An scola mussava el betg gist grond tschaffien, stibgiva enpo franzos e lategn ed ainten igl taimp liber sa profitava el bravamaintg da la retgezza paterna. Gea, i sumaglivu scu el vess ple plascheir da galdeir igl mond, tgi da tot oter! —

Planplan tschartgeva sies bab, Pietro Bernardone, d'interessar sies fegl pigl affar e surtot d'instrueir el ainten igl anschign da gudagner bravamaintg daners e da neir retg. Ma Francestg mussava an quel gro pac interess ed anschign. — El era pi gugent an cumpagneia cuagl giovens da sies per, digls quals el niva carezo, ord muteiv tg'el era da bun cor e da cumpagneia e — surtot generous. Bagn bod niva el numno scu capo da la giuvantetna da famiglias bagnstantas d'Assisi, ameis digl cant e digl vegn. An cumpagneia spandeva Francestg generousamaintg, e sies bab vaseva zond gugent tgi sies fegl era bagnvia, ed el tolerava damais gugent questa libertad. En de egl capito tgi en pover murdia è rivo ainten igl affar per barlager per en'almosna. Francestg igl catscha giuador sainza remischun. Ma strusch tg'el era davent, az fascheva Francestg grondas ramproschas. «Schi quel poveret am vess dumando ensatge an nom d'en grond signour, n'igl vessas franc betg rebito. Ma quel co am ò supplitgia an nom da Christus. Scu vaia pudia esser schi crudevel cunter el?» E varda, Francestg n'ò gia nign pos

fignen tgi el n'ò betg igl catto ed igl do en'almosna. — Da co davent n'egl mai schabagea ple en sumigliaint cass.

Meis ed onns passavan! Differents evenimaints, tranter oter ena gronda malsogna, igl vevan davert igls arisquard la vanadad digl mond. Dasper la malcuntantientscha tgi el purtava ainten sasez sen las sias spassagedas solitarias or ainten la nateira, santivel veaple igl clom da Dia.

Spassagiond en de siva la baselgia da s. Dungian, santiva el scu ena forza magica igl tirgeva ve ed ainten igl sanctuari. El antrava e ruiva instantamaintg davant igl cruza-fetg. Co parevigl scu el santiss ena vouch a deir: «Francestg, restorescham la mia tgesa crudada an ruigna!» Francestg, tgi veva piglia se quels plets an senn verbal, ò immediat sa mess ved l'ovra. Immediat ol piglia igl sies tgaval, igl cargea cun ena balla digl pi custevel ponn, e cavalco giu a Foligno. Lo ò el vandia tgaval e ponn e purto igl retgav agl plevant da s. Dungian per la restauraziun da la baselgia. El na sa sdanava er betg da purtar notiers sez la crappa.

Pietro Bernardone sa santiva malamaintg angano ainten la speranza d'aveir en de en degn irtavel e successour ainten igl sies affar. El stueva cun veiva indignaziun constatar, tgi igl madem fegl, en'eda schi losch e nobel, sa fascheva schi ridicul avant agl antier martgea. El ò cito igl «fegl pers» avant igl tribunal episcopal. Per l'egna leva el pratender anavos igl daner da la teila vandeida, per l'otra metter igl gioven avant la decisiun: u da bandunar immediat la sia narradad, ni renuntgier sen l'antiera ierta. Tge ò fatg s. Francestg: El ò documento avant agl uestg la sia perfetga renuntga sen l'ierta paterna cun metter giudapeis agl bab tot la sia vistgadeira schond: «Anfignen ossa vaia tè numno bab sen tera, ma davent dad ossa possa deir an verdad: bab noss, qual tgi te ist ainten tschiel.»

En taimp pi tard, sa cattond ainten la pitschna baselgigna da «Santa Maria degli Angeli», la quala el numnava «igl sies pitschen cunfiert», igl faschevan impressiun igls plets digl evangeli:

«Ge, pradge, sche: igl reginavel digl tschiel è manivel. Stgampante igls malsans, lavante igls morts, purifitge igls leprous, scaztge igls noschaspierts; vez ratschiet gratuitamaintg, det er gratuitamaintg. Pigle ni or ni argent, ni muneida, ni lascher sen veia, vegias ni dus vistgias, ni calzers, ni fist, partge igl luvraint è degn digl sies nutrimaint. Antrez ainten en albiert, silide schond: pasch a questa tgesa.» Questas parolas parevan a Francestg ena revelaziun. Sortia da la baselgia, ol tratg or igls calzers, patto davent fist e mantel, per eir davent dad ossa tras igl mond cugls peis nivs e vistgia angal cun ena rassa da ponn gross. Tots tgi el antupava silidavel cugls peds: «La pasch seia cun vous!» Essend piglia se antras igl uestg ainten igl stand clerical, ol er antschet a pradger sen plazzas publicas. Bliers riivan giu digls sies simpels peds, oters sa laschevan impressiunar da la sia veiva cardientcha, enqualegn è schizond suando el per imitar la sia veta da panatienztga. Gl'amprem digls sies cumpogns era Bernard da Quintavalle, en om fitg bagnstont, tgi ò do la sia antiera facultad agls povers. Scu regla ò Francestg mess igls suandonts treis texts digl evangeli sen l'olma agls sies cumpogns: «Vot esser perfetg, vo e venda tot quegl tgi te ast e do agls povers; pigle navot cun vusez sen veia, ni fist, ni muneida ed en sulet vistgia; quel tgi vot suandar me, sto renunztgier a sasez e piglier la crousch sen sies givi.» Scu igls giuvnals da Christus leva Francestg d'Assisi eir tras igl mond pradgiond igl grond cant da la povradad e da l'amour da Dia.

IGL CANT DIGL SUGLEGL

*Altissim, Totpussant, bun Signer
a Tè sulet partotga lod, onour e glorgia
e totta banadicziun.
E nign carstgan è degn mianc da numnar Tè.*

*Ludo seias Te, mies Signer,
tras tot las createiras.
Oravant antras igl frar suglegl,
igl qual ans magna notiers igl de
e dat a nous la cleritad.
L'è bel, ed el rasplenda an gronda targlischour.
Da Tè, Altissim, el ans dat sumeglia.*

*Ludo seias Te, mies Signer,
antras lo sora gligna e las steilas.
Te ast las furmadas ve digl firmamaint.
schi belas, cleras e preziosas.*

*Ludo seias Te, mies Signer, tras igl frar vent.
Tras l'aria, bod burasclousa, bod saragna.
E tras tot las oras, ainten las qualas
Te vivaintas las Tias createiras.*

*Ludo seias Te, mies Signer,
tras nossa sora ava.
L'èzond nizevla e modesta
e casta e custevla.*

*Ludo seias Te, mies Signer,
tras igl frar fi.
Cun el sclareschas Te la notg.
Ed el è bel e legber e robust e ferm.*

*Ludo seias Te, mies Signer,
Tras nossa sora, la mamma tera.
Ella porta nous e dat sustign,
ed ans furnescha fretgs da totta schort
ed ervas e flours da diversas calours.*

*Ludo seias Te, mies Signer,
tras quels tgi pardunan per amour da Tè
e surportan pagnas ed aflicziuns.
Biias quels tgi las sufreschan an pasch,
partge da Tè, Altissim, nironigl ancuranos.*

*Ludo seias Te, mies Signer,
tras nossa sora, la mort corporala,
a la quala nign vivaint tgi po untgeir.
Povers quels tgi moran an putgea mortal!
Biias quels tgi ella cattaro an Tia sontga viglia.
Partge la sagonda mort n'igls fascharo betg mal.*

*Lude e banadi igl Signer,
sarvi ed angraztge ad el
an gronda umilitanza!*

La nateira era per Francestg d'Assisi d'immensa impurtanza. Gea, ella era la sia tgesa, igl sies proxim. Ad el plaschevigl da sortier digl convent per veiver anmez la nateira. Per el eran igls utschels, igls peschs, igl louv, tot igls tiers, igl suglegl, igl fi, l'ava, las plantas, igls sies frars, las sias soras. Dia, scheva Francestg, ò stgaffia nous ed els, damais ischan nous tots igl sie unfant, fegls d'en sulet bab, ed aloura stuainsa ans carezar, discorrer l'egn cun l'oter ed ans sustignier l'egn l'oter. O, schi nous savessan ancleir la nateira uscheia scu s. Francestg l'andligea! Tge gronda buntad gess or digl noss cor! E scu nous ans santissan pitschens avant la grondezza da Dia, scu carezessans tot quegl tg'ans circumdescha! Eir or ainten la nateira, la contemplar ainten igl silenzi, discorrer cun ella ta-

schond, santeir ella cun l'emoziun digl noss cor, quegl vot deir: ancleir la nateira. E quel tgi l'anclei, la careza ed è a madem taimp angraztgevel agl Totpussant. — Sot quels aspects duessan las sequentas legendas esser anclatgas!

Igl priedi agls utschels

Gl'era en bel de da premaveira. Francestg d'Assisi spassageva cugls sies cumpogns tras la val Spoleto vers Bevagna. Rivond damanevel digl god, observa el differents utschels; columbas, marlotschas, scalmas, parfinchels ed anc oters se per las tgaslias e la roma da las plantas. Vasond Francestg tants utschels, cumonda el agls sies cumpogns da sa retardar, el viglia discorrer cugls sies frars utschels. —

Ins po fors anc menziunar, tgi Francestg veva ena speciala carezza per tottas pitschnas createiras. Rivond ossa segl manevol, sto el constatar, tgi igls utschels igl spitgivan. E Francestg igls saleida an moda usitada e sa smarveglier betg pac, vasond tgi nigns tschartgevan da fugeir. Tge plascheir per el, ed el igls supplitgescha cun umilitanza, da bagn tadlar igl pled da Dia. Tranter oter dei el igl sequent: «Igls mies frars utschels! Lude ed angraztge da tot cor igl voss stgaffeider. El az o do las plemas scu vistgia, las alas per sgular e tot igl necessari per veiver. Tranter las otras createiras ischas nias noblamaintg risguardos. Ainten l'aria fegna az ol do abitaziun. Vusoters ni samnez, ni raccoltez e tuttegna az protegia e dirigia el sainza tg'az vegias da s'occupar per la minima tgossa. Sen quels plects on tots igls utschels antschet sen atgna moda a salegrar e giubilar, standon igl culez, darvond igl pechel e sbattond las alas. A madem taimp vurdavan tots se per Francestg, igl qual spassageva tranter els se e giu, stritgond cun la sia rassa bregna sias alas e tgea. Finalmaintg banadecha el tots, faschond la crousch sur dad els schond: «Ge e sgule noua tgi lez!» Ed igls utschels sa dulzavan diliciond l'aria cun las pi belas melodias.

*

En otr'eda sen sumigliainta spassageda antupava igl «Poverello» en om tgi purtava dus tschottigns, rantos ainten ena soua, sen givi. Quel igls leva purtar sen fiera per igls vender. Igls povers tschottigns baschlavan da cuntign. Santond Francestg sias lamantaschuns, vign el cumpiglia da plagn misericordia, vo ve tar els, igls saleida e mossa compassiun cun els scu ena mamma per igls sies unfants. Se per igl pour dei el: «Partge leias te igls mies frars, igls tschots, igls pendas se ed igls tirannise-

chas?» Sen quegl rasponda igl pour: «Ia va da basigns da raps ed igls sto vender!» «Ma tge davaintigl aloura cun igls mies frars?» «Quels niron mazzos!» Na, dei sen quegl Francestg, quegl na dastga mai davantar! Co, peglia anstagls digls raps igl mies caput tgi ia port e lascha a me igls tschots!» Igl pour n'o betg stibgia dei, vasond tgi el saveva angal profiter. —

Igl louv da Gubbio

Digl taimp da s. Francestg abitava ainten igl god damanevel digl martgea da Gubbio en louv. Quel na sa cuntantava betg angal cun animals, ma tatgeva savens unfants e gliout pi viglia. Gio vevan differents stuia lascher la veta, usche tgi nign na dastgeva bandunar igl martgea sainza esser armo. Bagn veva encaltgi curaschevel burghais tschartgea da tarrar quel sgarschevel e privlous animal, ma schi bod tgi igl louv sagliva or digl god, mussond sies daints da rapina, fugivan igls valeros davos igls meirs e sa zupavan. Quegl santiva en de er Francestg! Plagn compassiun pigl pover pievel da Gubbio sa decideva el, d'en de eir vers igl god a tschartger se quel animal da rapina e far giu quint cun el. — Tiers tots scunsegl o s. Francestg sa mess sen veia, accompagnea digls sies cumpogns. Ma quels piglivan veaple tema e supplitgivan Francestg d'igls lascher anavos. S'anclei tgi s. Francestg è dalunga sto cuntaint, e sainza nigina tema geva el sulet anavant vers igl louv. El era betg anc ia dei, santa el gio igl sbrigem digl louv tgi sagliva or digl spessom digl god direct cunter el. Dalunga stat Francestg salda, dolza igl bratsch e cumonda cun vouch recenta: «Frar louv, vea no co e do bagn adatg d'am far digl mal avant tgi te vegias am santia! E varda! Scu tutgia d'en tgametg stat quel salda e sa roschna plan plan scu domesti no anfignen tar igls peis da s. Francestg. — E quel antscheva: «Frar louv, ia va santia da te navot digl bun, ma bagn blier digl mal. Te ta deportas ainten igl noss conturn scu en veir bindun e tamaintas igls abitants da Gubbio sgarschantevlamaintg. Te ta lubeschas da betg angal tatger nursas e tschots, ma scarpas parfign se igls carstgans, usche tgi per causa da te nign tgi dastga ple sorteir digl martgea. N'ancleist betg, tgi mintga Gubbianer n'at giaveischa oter tgi la mort.» Sen quels plects sbassa igl louv sia testa plagn turpetg e colpa. Vasond s. Francestg igl effect, continuescha el: «Gio mella gedas vessas te mirito la mort, e tuttegna viglia am dar fadeia da metter la pasch tranter te ed igls abitants da Gubbio. Ia niro a procurar pigl ties nutriment, pertgi te na vegias betg ple da piteir la fom, la quala at fo schi crudevel! Ma per siva am ampurmettas da tignir amicezia cun carstgans ed animals. Vot de far quegl?» E varda: igl louv dat

differentas gedas cu gl tgea, gizzond las ureglias e fasschond balar la coua. Vasond quegl igls cumpogns da Francestg, igls quals vevan tot, schi er plagn sgarschour, observo or d'ena tscherta distanza, savicineschan ossa er els, per bagn tadlar er els quel interessant discours. Ma Francestg vurdava anc adegna seriousamaintg se per igl louv e cuntinuava: «Frar louv, ia vei or digls ties gests, tgi te ist ancltg cun mia proposta, ma tedla: ia sto pudeir quintar sen tia anpurmischun, igl mies tger, ancleist quegl?» Sen quegl stenda igl louv cun en'igleida plagn fidevkladad sia toppa dretga ainten igl man da Francestg, e lez la peglia schond: «Bun, ossa vaia igl ties pled d'onour e sun cuntaint. Ossa am cumpognas or ainten igl martgea, pertgi possa relatar agl pievel da Gubbio igl noss patg.» E sainz'oter az metta igl tier da rapina scu en tschottign a per a Francestg, giond umilitevlamaintg cun el vers igl martgea. Panse scu grond e

pitschen currivan or da las tgesas per contemplar quel grond evenimaint, gea, tot igl martgea era an movimaint. — Rivos sen la piazza principala, az matteva Francestg sen igls scalems da la truasch e scumanzava a pradger agl pievel rimno, dantant tgi igl louv stava fidevlamaintg dasper igls sies peis. A la fegn digl sies preda scheva Francestg anc en'eda agl louv, d'anpurmetter avant agl antier pievel da tigneir segl avigneir la pasch cun tots. E per la sagonda geda metta igl louv umilitevlamaintg sia toppa ainten il man da Francestg, usche tgi tot igl pievel sa legrava surlonder.

Davent da quel de gea «frar louv» tgunsch scu en tschot tras igl martgea da Gubbio, gea, gea d'en isch an l'oter e survagniva dapertot en bun toc, uscheia tg'el n'o betg gia ple da piteir la fom. Persiva ol tignia fidevlamaintg igl sies pled e mulasto maiple ni carstgang ni animal! —